

Розділ II. РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

© 2013 р.

С. К. Мельничук (м. Київ)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНOSTІ В СОБІ СТАРШОКЛАСНИКІВ І СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми. У юнацькому віці розв'язуються питання вибору майбутньої професії, утверджується самостійність і здатність будувати життєві плани. Зустріч з невизначеним майбутнім, особливо у період нестабільності та змін у суспільстві, сприяє виникненню невпевненості в собі. У зв'язку з цим, в юнацькому віці розвиток впевненості у собі набуває особливої актуальності.

Основною метою нашого дослідження є виявлення і порівняння психологічних особливостей впевненості в собі у старшокласників і студентів, специфіки розвитку її структурних компонентів: когнітивного, мотиваційно-цільового, емоційно-оцінювального, поведінкового, а також розкриття психологічних аспектів впевненості у собі в різних сферах життєдіяльності.

Теоретичний аналіз проблеми впевненості в собі дозволив виділити наступні методологічні основи побудови експериментальної програми: теоретичні положення про нерозривність динамічного, змістовного та результативного аспектів психічної діяльності (С. Рубінштейн, О. Брушлінський), про єдність особистісних та індивідних утворень суб'єкта (Б. Ананьєв, Б. Ломов); принцип системного та цілісного підходу до дослідження особистості (К. Абульханова-Славська, В. Давидов, Г. Костюк, О. Скрипченко); теоретичні положення стосовно впевненості в собі, у яких феномен впевненості досліджується комплексно і як особистісна характеристика (І. Кон, М. Левітов, В. Лабунська, В. Ромек, О. Серебрякова, А. Сальтер, Дж. Вольпе), а також дослідження специфіки впевненості у собі в юнацькому віці (Є. Кочнева, М. Селіверстова, О. Федосенко та ін.).

Опираючись на вищевказані принципи, у нашому дослідженні ми дотримуємось підходу, в якому феномен впевненості у собі досліджується комплексно і як особистісна характеристика (І. Вайнер, В. Висоцький, О. Крупнов, В. Лабунська, В. Ромек, О. Серебрякова, А. Сальтер, Дж. Вольпе).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз поняття „впевненість у собі” показав, що зазначений феномен пов'язаний зі специфічним ставленням людини до свого внутрішнього світу, до інших людей і ситуацій. Впевненість у собі є базовою властивістю особистості та основою соціальної компетентності.

Незважаючи на різноманіття підходів до феномену „впевненість” як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології, можна виділити основні погляди у розумінні цього поняття і, відповідно, провідні напрямки досліджень: впевненість в собі як риса особистості; впевненість у правильності власних суджень; впевненість як процес домінування збудження над процесами гальмування; впевненість як психічний стан. Сутністю впевненості у собі є стабільне позитивне ставлення особистості до власних навичок, умінь, здібностей, досягнень, можливостей тощо.

На основі теоретичного аналізу дослідження [2; 3; 4; 5] ми розглядаємо впевненість у собі як базову властивість особистості, до складу якої входять мотиваційно-цільовий, когнітивний, емоційно-оцінювальний, поведінковий компоненти, що відображають позитивну оцінку індивідом власної особистості, правильне розуміння поняття впевненості в собі,

прагнення бути впевненим та вміння реалізовувати дану властивість у навчанні, спілкуванні та професійній діяльності.

Мотиваційно-цільовий компонент впевненості в собі включає цілеспрямованість, ініціативність, домінування мотивації на досягнення успіху, високий рівень домагань, прагнення бути впевненим.

Когнітивний компонент висвітлює знання про зміст і прояви впевненості в собі, а також компетентність, досвід, усвідомлення досягнень.

Емоційно-оцінювальний компонент включає стійку позитивну самооцінку, невисокий рівень індивідуальної чутливості до оцінок інших, невисокий рівень тривожності тощо.

Поведінковий компонент виявляється через сукупність умінь та навичок, завдяки яким проявляється впевнена поведінка.

Розвиток впевненості у собі в юнацькому віці обумовлюється особливостями особистісного та професійного самовизначення, становленням самосвідомості, подоланням залежності особистості від зовнішньої детермінації, узгодженням Я-реального та Я-ідеального й посиленням здатності до самодетермінації та саморозвитку. Вона пов'язана із засвоєнням нових соціальних ролей, збільшенням когнітивних можливостей, осмисленістю життя, гнучкістю у реалізації власних цілей.

Викладення основного матеріалу. Оскільки питання вивчення впевненості у собі потребує цілісного вивчення всіх її компонентів, ми провели експериментальне дослідження, за допомогою якого виявили різні аспекти впевненості в собі та її складових у старшокласників і студентів.

З метою з'ясування особливостей індивідуально-психологічних компонентів впевненості у собі нами застосовувались: тест С. Рейтуса "Впевненість в собі" [6]; тест А. Ланже та П. Якубовські "Здатність розпізнавати впевнену поведінку" [5]; тест В. Ромека "Впевненість у собі" [3]; тест мотивації досягнення успіху та уникнення невдач А. Реана; експрес-діагностика схильності до немотивованої тривожності В. Бойко, методика самооцінки Дембо-Рубінштейна в модифікації Г. Прихожан; анкетування та експертне оцінювання впевненості в собі.

Процедура констатувального етапу дослідження тривала з 2011 по 2013 роки і передбачала проведення однакових діагностичних методик у двох експериментальних групах: старшокласники – експериментальна група 1 (n=131); студенти – експериментальна група 2 (n=145).

Експериментальною базою дослідження були: Комунальний заклад "Навчально-виховне об'єднання "Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад школа I ступеня "Гармонія" - гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання "Контакт" Кіровоградської міської ради Кіровоградської області; Навчально-виховний комплекс "Кіровоградський колегіум – спеціалізований навчальний заклад I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад-центр естетичного виховання" Кіровоградської міської ради Кіровоградської області; державний навчальний заклад "Кіровоградський будівельний коледж", Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Результати діагностування за методикою С. Рейтуса "Впевненість у собі" показали, що у досліджуваних старшокласників і студентів домінують високі та середні показники впевненості у собі. Зокрема, серед учнів 10 класів виявлено 46% впевнених у собі, а у 11 класах – цей показник зменшується до 34%. На нашу думку це може бути пов'язано з підготовкою до зовнішнього незалежного оцінювання та невизначеністю питання вибору майбутньої професії. Серед опитаних студентів 56% досліджених вважають себе впевненими.

Скоріше невпевненими, ніж впевненими за результатами діагностування можна вважати 16% старшокласників та 12% студентів вищого навчального закладу. Дуже невпевнених у собі серед досліджуваних нами не було виявлено.

За методикою С. Рейтуса були виявлені занадто впевнені учні: серед старшокласників – 10 %: студентів – 15 % досліджуваних, що свідчить про те, що вони у спілкуванні з оточуючими людьми можуть виявляти надмірну активність, а іноді агресивність і схильність до приниження інших.

З метою виявлення особливостей розвитку когнітивного компоненту впевненості в собі нами було проведено тест Ланже-Якубовскі „Responsible Assertive Behavior”. Нагадаємо, що когнітивний компонент характеризує глибину та точність розуміння основних ознак впевненості в собі.

За діагностичною методикою Ланже-Якубовскі „Responsible Assertive Behavior” нами було виявлено здатність розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку в юнацькому віці (див. табл. 1.).

Результати діагностування показали, що лише 5 % досліджуваних раннього юнацького віку (експериментальна група №1) продемонстрували високий рівень, 88 % - середній рівень здатності правильно розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку. У 38 % старшокласників було виявлено низький рівень вказаної спроможності, при цьому вони найчастіше плутали впевнену поведінку з агресивною.

Досліджувані другої експериментальної групи з таким завданням справилися значно краще, відповідно у 57 % і 69 % студентів було виявлено високий і середній рівень здатності розпізнавати впевнену поведінку. Лише 19 % досліджуваних студентів продемонстрували низький рівень спроможності правильно впізнавати впевнену поведінку.

Таблиця 1

Здатність розпізнавати впевнену поведінку за методикою Ланже-Якубовскі „Responsible Assertive Behavior” у старшокласників і студентів

Рівні здатності розпізнавати впевнену поведінку	Експ. група №1 (к-сть осіб у %)	Експ. група №2 (к-сть осіб у %)
Високий	4%	39%
Середній	67%	48%
Низький	29%	13%

Отже, з дорослішанням уподовж юнацького віку спостерігається тенденція до більш точного розуміння і розпізнавання впевненої, невпевненої та агресивної поведінки, що підтверджується статистично-значущими відмінностями в даних показниках у досліджуваних старшокласників і студентів ($\chi^2 = 203,188$).

З метою виявлення особливостей сформованості мотиваційно-цільового компоненту впевненості у собі в юнацькому віці нами було проведено психологічне діагностування з використанням „Методики спрямованості особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач” А. Реана.

Результати дослідження за методикою А. Реана показали, що мотивація до невдачі характерна для 24% старшокласників і для 55% студентів, що свідчить про потребу уникати осуду, покарання, невдачі. Починаючи справу, такі юнаки вже заздалегідь бояться можливого провалу, думають про шляхи уникнення цієї можливості, намагаються уникати відповідальних завдань, що в свою чергу є ознакою невпевненості в собі.

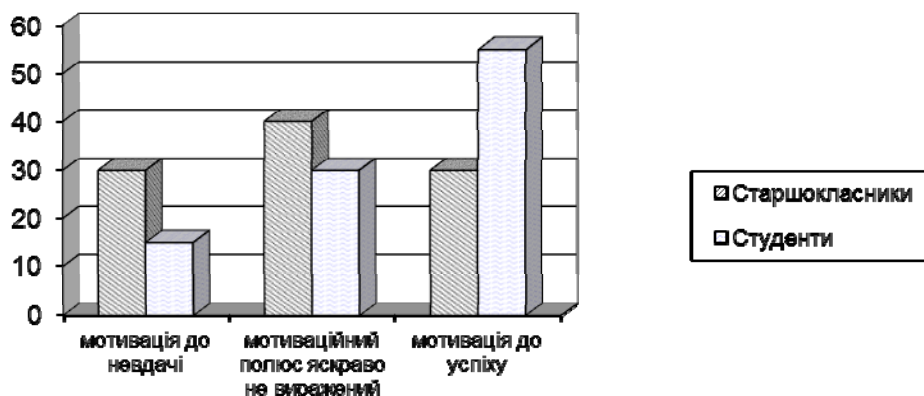

Рис. 1. Рівень мотивації до успіху та уникнення невдач у юнацькому віці за методикою А. Реана

Мотиваційний полюс яскраво не виражений у старшокласників (45 %) та студентів (36 %). Для такої групи респондентів є характерним прояв характеристик як одного полюсу мотивації, так й іншого.

За результатами дослідження до успіху більше спрямовані старшокласники, ніж студенти. На нашу думку, це може бути пов'язано з професійним самовизначенням, наполегливістю у досягненні мети, цілеспрямованістю пошуку та ситуативним використанням ситуації досягнення успіху в діяльності, готовністю приймати на себе відповідальність.

З метою виявлення особливостей розвитку емоційно-оцінювального компоненту впевненості в собі нами було проведено експрес-діагностику схильності до немотивованої тривожності В. Бойко та методика самооцінки Дембо-Рубінштейна (в модифікації Г. Прихожан).

Результати діагностування за методикою схильності до немотивованої тривожності В. Бойко показали, що для 5 % досліджуваних раннього юнацького віку (експериментальна група №1) властивий високий рівень тривожності, для 35 % - середній рівень тривожності. У 60 % старшокласників не було виявлено схильності до тривожності.

Друга експериментальна група має статистично значущі вищі показники в порівнянні з першою експериментальною групою ($\chi^2=168,06$). Зокрема, для 20 % студентів властивий високий рівень, для 30 % - середній рівень, та для 50 % досліджуваних - низький рівень, що може бути свідченням того, що студенти більшою мірою схильні до немотивованої тривожності, ніж старшокласники.

Результати діагностування самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейна (в модифікації Г. Прихожан) виявили, що для 10 % досліджуваних раннього юнацького віку властива занадто висока самооцінка, для 40 % - висока, для 30 % - середня самооцінка. У 20 % старшокласників було виявлено низьку самооцінку.

Друга експериментальна група має вищі статистично значущі показники в порівнянні з першою експериментальною групою (2,241 за t-критерієм), занадто високий рівень властивий 5 %, високий – 40 % студентам, що є свідченням віри в себе та самоприйняття. Низький рівень притаманний для 10 % досліджуваних студентів, що характеризує їх як нездатних оцінити свої позитивні риси та проявляється у негативному самостверженні.

У структурі впевненості в собі В. Ромек виділяє три компоненти: загальну впевненість у собі, соціальну сміливість та ініціативу в соціальних контактах і його методика "Впевненість в собі" містить шкали з відповідними назвами [3].

Результати діагностування за шкалою “впевненість в собі”, виявили достатній рівень впевненості в 47 % старшокласників та 61 % студентів, що характеризує їх як таких, які здатні впоратися з більшістю життєвих проблем та з власними негативними станами.

Таблиця 2

Результати діагностування за методикою В. Ромека “Впевненість у собі”

Шкала	Рівень	Експ. група №1 (к-сть осіб у %)	Експ. група №2 (к-сть осіб у %)	χ^2	Значи- мість
Впевненість в собі	Недостатній	23%	20%	181,62	,000
	Достатній	47%	61%		
	Занадто високий	30%	19%		
Соціальна сміливість	Недостатній	21%	19%	132,45	,000
	Достатній	46%	35%		
	Занадто високий	33%	46%		
Ініціатива в контактах	Недостатній	36%	40%	153,68	,000
	Достатній	44%	34%		
	Занадто високий	20%	36%		

Занадто високий рівень впевненості в собі за методикою В. Ромека було виявлено у старшокласників (30 %) та студентів (19 %). Для даної групи досліджуваних є характерним високий рівень впевненості в собі, який може негативно позначитися на взаєминах з друзями і близькими. Зайва самовпевненість часто не заохочується та сприймається непривітно, тому вплив досліджуваних на оточуючих, особливо значущих для них, потрібно контролювати та час від часу корегувати. Це є свідченням необхідності розвитку, або в окремих випадках стабілізації, впевненості в собі як умови успішної самореалізації.

Соціальна сміливість виражається у позитивному емоційному тлі, яке супроводжує будь-які, в тому числі й нові, соціальні контакти (емоційний компонент впевненості в собі). Недостатній рівень соціальної сміливості за методикою В. Ромека було виявлено у 21 % старшокласників та у 19 % студентів.

Ініціатива в контактах полягає в готовності до комунікацій і репрезентує собою поведінковий вимір впевненості в собі та включає більш-менш повний поведінковий репертуар, який би забезпечив зовнішню реалізацію потенціалу, закладеного в загальній впевненості в собі. Достатній рівень ініціативи в соціальних контактах характерний для 44 % та 34 % досліджуваних першої та другої експериментальної групи. Недостатній рівень ініціативи в соціальних контактах є характерним для 36 % старшокласників та 40 % студентів.

Дані про впевненість особистості в юнацькому віці, отримані за допомогою тестування та самооцінювання й дані, отримані в ході застосування об'єктивних тестів та експертного оцінювання, відображають різні аспекти цього багатогранного феномену. Додаткове підтвердження цього судження було отримане в ході порівняння результатів експертного оцінювання та самооцінювання, яке показало, що кореляції показників впевненості в собі у різних сферах життєдіяльності, отриманих цими двома способами, є, хоч і достовірними, але низькими.

Ми порівняли між собою результати, отримані за допомогою методу експертного оцінювання з результатами самооцінювання впевненості в собі у різних сферах життєдіяльності: навчальній, професійній, суспільній, спілкуванні з друзями, інтимно-особистісному спілкуванні, фізичній та сімейній сферах. Найбільша кількість позитивних зв'язків була виявлена у показниках впевненості в собі, яка проявляється у спілкуванні з друзями (0,37 за кореляцією Спірмена) та навчальній діяльності (0,41 за кореляцією Спірмена). Найбільші розбіжності самооцінювання та експертного оцінювання впевненості в собі було виявлено у фізичній сфері (-3,330 за t - критерієм Стьюдента).

Порівняння результатів середніх кількісних показників за усіма шкалами експертного оцінювання з отриманими даними діагностичних методик виявили достовірну кореляцію з отриманими даними діагностування за тестом Ланже-Якубовскі „Responsible Assertive Behavior” (0,39 за кореляцією Спірмена). Ми вважаємо, що це пов'язано з тим, що результати тесту Ланже-Якубовскі „Responsible Assertive Behavior” базуються не на уявленнях особистості про власну впевненість, а на об'єктивній оцінці ситуацій та вмінні розрізняти впевнену, агресивну та невпевнену поведінку.

Складена нами показала, що старшокласники та студенти пов'язують впевненість у собі, насамперед, із адекватною самооцінкою, володінням знаннями, вірою в себе, цілеспрямованістю, комунікабельністю, щирістю, а також з активною життєвою позицією, життєрадісністю, рішучістю, наполегливістю, відкритістю до нових контактів, вірою в позитивне розв'язання життєвих проблем, почуттям гумору, відкритістю до критики, комфортним самопочуттям, вільним висловлюванням власних емоцій і думок.

Більшість опитаних (59 %) вважають, що їх впевненість має мінливий характер і проявляється у залежності від ситуації. При цьому вони стверджують, що впевненість найбільше розвинена у спілкуванні в сім'ї та з друзями.

Висновки. Результати теоретичного аналізу та експериментального дослідження показали, що впевненість у собі в юнацькому віці обумовлюється віковими особливостями, залежить від необхідності приймати важливі життєві рішення, насамперед, від професійного самовизначення.

У структурних компонентах впевненості у собі в старшокласників і студентів, можна зафіксувати як спільні, так і значні індивідуально-психологічні відмінності. Вони виступають як у кількісних показниках, так і в якісних характеристиках. Так, когнітивний компонент впевненості в собі більш розвинений у студентів, що виражається у точному та правильному розумінні та розпізнаванні впевненої, невпевненої та агресивної поведінки. Мотиваційно-цільовий компонент виявився на вищому рівні розвитку у старшокласників, що виражається у домінуванні мотивації на досягнення успіху. При дослідженні емоційно-оцінювального компоненту впевненості в собі нами було виявлено, що у обох експериментальних групах домінує висока самооцінка, але у студентів, на відміну від старшокласників, виявлено більшу схильність до немотивованої тривожності. Поведінковий компонент характеризується переважанням достатнього та високого рівня ініціативи в соціальних контактах як у старшокласників, так і в студентів.

Результати анкетування та експертного оцінювання впевненості в собі у різних сферах

життєдіяльності показали, що у старшокласників впевненість у собі, здебільшого, має мінливий характер і найбільше розвинена в спілкуванні з друзями, у студентів – в навчальній діяльності. Лише у 23 % старшокласників і у 35 % студентів вона є базовою, постійною властивістю особистості, яка проявляється в усіх сферах життєдіяльності.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці індивідуальних і групових програм для корекції та розвитку впевненості в собі.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, І.С. Булах та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. *Высоцкий А.И.* К развитию настойчивости у подростков / А.И.Высоцкий // Проблемы психологии воли. Материалы IV научн. конференции. - Рязань, 1974. - С. 100-102.
3. *Ромек В.Г.* Понятие уверенности в себе в современной социальной психологии / В.Г. Ромек // Психологический вестник РГУ, Выпуск 1, Ч. 2, — Ростов н/Д: РГУД 1996. — С. 132 — 146.
4. *Серебрякова Е.А.* Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников: дис. канд. психол. наук / Е.А. Серебрякова. - М.: МГУ, 1955.-180с.
5. *Lange A., Jakubowski P.* Responsible assertive behavior. Champaign: Reseach, 1976. - p.231.
6. *Rathus S.A.* A 30-item schedule for assessing assertive behavior. //Behavior Therapy, 4, 1973, p.398 — 406.

В статье осуществлён теоретический анализ проблемы уверенности в себе в юношеском возрасте. Представлен сравнительный анализ результатов экспериментального исследования развития уверенности в себе у старшекласников и студентов. Мы рассматриваем уверенность в себе как базовое свойство личности, в состав которого входят мотивационно-целевой, когнитивный, эмоционально-оценочный, поведенческий компоненты, отражающие положительную оценку индивидом собственной личности, правильное понимание понятия уверенности в себе, стремление быть уверенным и умение реализовывать данное свойство в обучении, общении и профессиональной деятельности.

Развитие уверенности в себе в юношеском возрасте обусловливается особенностями личностного и профессионального самоопределения, становлением самосознания, преодолением зависимости личности от внешней детерминации, согласованию Я-реального и Я-идеального и усилением способности к самодетерминации и саморазвитию. Она связана с усвоением новых социальных ролей, увеличением когнитивных возможностей, осмысленностью жизни, гибкостью в реализации собственных целей.

The article presents a theoretical analysis of the problem of self-confidence in adolescence. It presents a comparative analysis of the results of experimental studies of pupils' and students' self-confidence.

We consider self-confidence as a basic property of the person, which includes motivational, cognitive, emotional and evaluative, behavioral components, reflecting a positive assessment of the individual self, the correct understanding of the concept of self-confidence, desire and ability to be sure to implement this property education, communication and training activities.

Статтю подано до друку 18.04.2013.